

Список використаних джерел:

1. Гринишина І.І. Інтертекстуальність та її роль в аналізі літературного твору / І.І. Гринишина, Т.М. Марченко // Філологічні науки. Літературознавство. – 2012. – Число 12. – С. 31-35.
2. Гринів О. «Поголочення» національної ідеї, або Маніфест «колорадського» демонтажу Української держави / О. Гринів // Літературна Україна. – 2016. – 4 серп. – С. 4; 11 серп. – С. 4.
3. Шурхало Д. Українська якбтологія: нариси альтернативної історії / Д. Шурхало. – Львів : Піраміда, 2007. – 318 с.
4. Толочко П. О национальной идее Украины [Электронный ресурс] / П. Толочко // 2000 : сусп.-політ. тижн. – 2016. – 17-23 лип. – Режим доступа: <http://www.2000.ua/v-nomere/forum/ukraina/o-nacionalnoj-idee-ukrainy.htm> (дата обращения: 09.08.2016). – Назв. с екрана.

The article analyzes the language features of the text in the text which is devoted to varied interpretation of Ukrainian national idea by two modern national scientists. The main focus is on identifying of interaction peculiarities in the following types of texts as intertextual and metatextual, a great attention is paid to the compiled analysis of extra- and intralinguistic nature of textual contrast, to characteristic features of descriptive names paradigm as markers of the most significant information in review discourse by Oleh Hryniv.

Key words: review-discourse, Oleh Hryniv, intertextual, paraphrase, contrast, Ukrainian national idea.

Отримано: 22.09.2016 р.

УДК 81.342:167

В. А. Тимкова, Т. І. Дущенко

Вінницький національний аграрний університет

ЕВФОНІЧНІСТЬ ЯК НЕВІДДІЛЬНА РИСА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ КРИЗЬ ПРИЗМУ ДОСЛІДЖЕНЬ ІВАНА ОГІЄНКА

У статті порушено питання милозвучності (евфонії) української літературної мови у контексті досліджень Івана Огієнка (митрополита Іларіона). Наголошено, що милозвучність є невіддільною рисою української мови і водночас свідченням її давності. Зроблено спробу довести, що потрібно вивчати означене питання зі студентами аграрних вищих навчальних закладів освіти, адже евфонія є природною тенденцією у закономірному розвитку та вдосконаленні фонетичного складу мови, який відзначається своєю самотністю, порівняно з іншими функціонально-структурними компонентами мови. Наведено деякі фактори, які впливають на доброзвучність української мови від найдавніших часів і до тепер. Напрацьовано методичний матеріал, необхідний для формування мовнокомунікативної професійної компетенції студентів-аграріїв у рамках вивчення курсу «Українська мова за професійним спрямуванням».

Ключові слова: автохтонність, мова, мовна система, фонетика, милозвучність (евфонія), доброзвучність, акцент, норми літературної мови.

Постановка проблеми. Українська літературна мова, якою ми користуємося сьогодні, є однією зі старописемних мов індоєвропейської сім'ї. Іван Огієнко (митрополит Іларіон) так розуміє давність української мови: «Наука голосно твердить, що українська мова, як і інші слов'янські мови, зачалася в

глибоку праслов'янську давнину, ще задовго до Різдва Христового, і довгими віками зростала й зростає аж до нашого часу» [1, с.5].

Про автохтонність нашого народу і його мови твердять багато істориків та археологів, зокрема Григорій Півторак пише: «Трипільська культура піднесла господарський і культурний рівень Середньої Наддніпрянщини і заклала міцний фундамент для високого культурного розвитку наступних етноплемінних утворень цього регіону, зокрема й ранніх східнослов'янських племен» [2, с.49].

Академік Б. Рибаків обстоює позицію про те, що «українці живуть автохтонно, тобто споконвічно, на корінній слов'янській землі» [5, с.19].

З огляду на давність української мови, варто зазначити, що вона належить до високопорядкованої мовної системи. Адже ступінь упорядкованості мови тим більший, що довше вона розвивається, тому що під час її функціонування людська пам'ять усуває з неї все, що не відповідає системі, порушує її (так звані винятки). Винятки, які є в українській мові, стосуються переважно запозиченої лексики.

Загальновідомо, що основними функціонально-структурними компонентами мови є: фонетика, лексика, граматики, кожен з яких виконує свою специфічну роль. Як-от, фонетика є матеріальною оболонкою мови; за допомогою лексики відбувається членування світу, який нас оточує, на окремі елементи із присвоєнням їм назв; моделювання подій, явищ, станів, тобто творення осмислено-значущих речень і таким чином передання інформації, здійснюється за допомогою засобів граматики.

Найшвидше змінюється лексика, тому що словниковий склад найбільш оперативно реагує на зміни суспільного життя. Незважаючи на цю властивість, ядро словникового складу певної мови міняється дуже повільно. За результатами дослідження в галузі лінгвостатистики Моріса Сводеша, 200 найчастіших і важливіших слів основного словникового фонду в будь-якій мові за 100 років оновлюються лише на 20%.

Найбільш стійкою є граматична будова мови, змінюється лише план вираження і план змісту окремих морфем – відбувається так званий «перерозклад» між основами і закінченнями.

Набагато повільніше змінюється фонетична система, вона є найбільш консервативною, позаяк суспільство не зацікавлене у її зміні. На думку, О. Сербенської, саме звукова система, яка зазнає змін «через сотні, а той тисячі років, ... зберігає самотність мови» [9, с.43].

Українська мова відзначається милозвучністю. «Це треба розуміти так, що наша мова і фонетично, і морфологічно, і словниково – мова звучна й мова плинна, мова ясна в своїй вимові. І мова не одноманітна», – стверджував І. Огієнко [3, с.151].

Поет В. Самійленко у своїй праці «Дбаймо про фонетичну красу мови» писав так: «Відомо було досі, що українська мова своєю доброзвучністю займає одне з перших місць (може третє, або четверте) між усіма європейськими мовами» [5, с.28].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання милозвучності, або ж евфонії, української мови досліджувало багато вітчизняних мовознавців, а саме: І. Чередниченко, М Жовтобрюх, В. Ващенко, П. Тимошенко, Н. Тоцька, М. Пентилюк, О. Сербенська та ін. Розглядав також означене вище питання у своїх наукових доробках громадський і культурний діяч Іван Огієнко.

Однак згадані дослідники, охоплюючи проблему евфонії в цілому чи висвітлюючи окремі її аспекти, не акцентували увагу на дотриманні вимог евфонії саме студентами вишів.

Тому, актуальність дослідження визначається недостатньою опрацьованістю проблеми милозвучності під час вивчення курсу професійної мови майбутніми аграріями. У поданому доробку, ґрунтуючись на мовознавчих дослідженнях І. Огієнка (зокрема, «Наглядна таблиця милозвучності української мови»), ми робимо спробу дослідити ті аспекти евфонії, які стануть у нагоді під час майбутньої професійної діяльності студентів-аграріїв.

Метою дослідження є напрацювання методичного матеріалу, необхідного для формування мовнокомунікативної професійної компетенції студентів-аграріїв.

В.А. Чабаненко обстоює думку, що милозвучність полягає в урівноваженні кількості голосних і приголосних звуків у мовленнєвому потоці.

В українській мові представлено також багатство паралельних форм, які, залежно від контексту, можуть взаємозамінятися. Як-от, за означеною вище таблицею І. Огієнка, «прикмєтники в українській мові вживаються у двох формах – повній і скороченій – *добра – добрая, добреє – добре, добрую – добру, добрий – добрий*».

«Власне, українські пісні такі мелодійні і звучні тому, що в їхній основі лежить така сама мова» [3, с.31].

У роботі зі студентами варто наголосити, що згідно з нормами літературної мови іменники чоловічого роду у формі давального відмінка однини у назвах живих істот (рідко неживих істот) мають закінчення *-ові* або *-еві, -єві*, тому – *директорові, деканові, начальникові*; закінчення *-у, -ю* – частіше у назвах неживих речей або під час чергування, наприклад: *директорові Потапенку Максимові Сергійовичу, батьку, викладачу, столу, краю*. Як зауважує Іван Огієнко, закінчення *-ові, -єві*, відоме в нашій мові ще з найдавніших пам'яток X-XI віків [3, с.253].

Фактором, що впливає на милозвучність нашої мови є також наголос. Найчастіше майбутні аграрії неправильно наголошують такі слова, як: *аналог, колесо, товстий, сороковий, середина, випадок, багаторазовий, податковий, ненависть, новий, близький, чотирнадцять, текстовий, мабуть, завжди, літопис, сільськогосподарський та ін*. Мотивують студенти таке наголошування тим, що «так говорять у їхньому селі» (іншому населеному пункті) тощо. О. Довженко наголошував: «Не все те народне, що живе в народі» [7, с.45]. Акцентуаційні норми в українській мові цілком сформовані, але найменш усталені. Тому труднощі у наголошуванні пояснюються впливом різних говорів нашої мови й сусідніх мов, насамперед російської та польської.

Особлива увага звертається на наголошування слів, які часто використовуються в аграрній галузі: *дрова, курятина, фольга, генезис, пізнання, щавель, вимога, граблі, зубожіти, позаторік, індустрія, квартал, чорнозем, чорнослив, оптовий, індустрія, сільськогосподарський, асиметрія, горошина, болотистий, валовий, агрономія, інженерія, різновид* тощо.

Таким чином, майбутні фахівці аграрної сфери мають усвідомити, що вільний наголос не передбачає недотримання певних вимог щодо наголошування. У мові витворилися певні акцентуаційні моделі. Наприклад, наголошування українських прізвищ на *-ук (-юк)* на останньому складі: *Миколок, Дакалюк, Тимошук, Прокопчук, Ковбасюк, Шинкарук, Юрчук* (при відмінюванні наголос пересувається на закінчення). Припускаються вихованці вишів помилки у наголошуванні числівників. Тому мають засвоїти те, що у числівників другого десятка наголос буде на складі *на: одина'дцять, чотирна'дцять*. Таким чином, правильне наголошування слів є не лише передумовою дотримання акцентуаційних норм української мови, а й основою збереження властивого їй мелодійного (милозвучного, доброзвучного) ладу мовлення.

Потреба милозвучності зумовила також спрощення груп приголосних, важких для вимови: [стн], [ждн], [здн], [стл], [рдц], [лнц], [рнч]: *тижневий, обласний, серце, сонце, гончар* тощо.

На думку мовознавця Івана Огієнка, «зникнення зубного звуку перед *н* явище дуже давнє. Опис Київського замку 1552 року: *чесного*. Жалоба 1586 року: потреби *власніє, намісник*. Переспіницька Євангелія 1556 року: *празник, празника*. Житомирська Євангелія 1571 року: *посникают*. Словник Памви Беренди 1627 року: *власний, власне, злосник*. Акт 1683 року: *персями, персейей*.

Подibuємо подекуди в усному та писемному мовленні студентів неврегульоване вживання звуків [г] [ґ] та букв на їх позначення. Як-от, можна зустріти *грунтознавець*, замість *грунтознавець, ґрунтообробний* – треба *ґрунтообробний* та ін. І навпаки, *борг, газета, Англія* – замість *борг, газета, Англія*.

Обидва звуки – [г] [ґ] – представлені в українській мові. Однак маємо їх розрізняти. Звук [г] є горловим (фарингальним). Іван Огієнко зауважував, що «ознакою української мови є тільки г (h), чому й чужі слова з г ми українізуємо» [9, с.46].

Вважається, що звук [г] відтворює в нашій уяві картини природи, пов'язані з гудінням, гупанням, гуркотом, гамором. Тож, «можна не сумніватись, що із праукраїнського слова (голос, звук) пізніше утворилися слова *гул, гук, гудіння, гуркіт, гурчання, гукати, гугіт, гуляння, гуслі, зуби* і похідні. В українських язичницьких веснянках є отой праукраїнський вигук *гу* як гукання весни, та й наші слова – *гулі, гуляння* – якнайкраще в'яжуться з тим первовічним *гу* (звук, голос)» [12, с.225-226].

Митрополит Іларіон нагадує нам про зникнення звуку [г] у словах, які мають глибокий зміст, проте сьогодні стали для нас звичними: «*спасибі* (спаси Біг), *помагайбі* (помагай Біг), *далебі* (дав Біг), *пробі* (про Біг, про Бога), *їйбо* (єй Богу), *бознащо* (Бог знає що), *бодай* (Бог дай, хоч би)».

Слів із проривним задньозвоковим [г] в українській мові набагато менше. Зустрічається цей звук здебільшого у загальноновживаних словах, у деяких прізвищах та кільканадцятьох діалектних словах: агрус, ганок, гудзик, ґрунт, Мамалига, Герега. З огляду на те, що у 1933 році літеру *г* було репресовано, кілька поколінь українців виросли і не знали, що існує така буква. Діти, що є нащадками своїх батьків, перейняли у них мовлення, у якому не було місця для цієї літери. І хоча у Правопісі 1990 року її поновлено, живе мовлення зберігає страшні наслідки нашої історії і дотепер.

Для української мови характерна дзвінкість, тому порушенням фонетичної норми є оглушення дзвінких ([б], [д], [з], [ж], [г], [ґ]) у кінці слова та перед приголосним: *холо[т], ри[п]ка, п[а]ра[с]ка, сюрпри[с], слу[ш]ба*. Правильною є дзвінка вимова дзвінких: *холо[д], ри[б]ка, п[о]ра[з]ка, сюрпри[з], слу[ж]ба*.

У своїй «Наглядній таблиці...» І. Огієнко наголошує на тому, що «дзвінкий звук [г] на кінці слів іноді переходить у тихий [х], який зникає зовсім». Проте при зміні слова (коли після нього є голосний) знову з'являється: «*четвер* (*четверг*) – *четверга*» та ін.

Українській мові не властиві початкові тверді голосні звуки [а, е, и, і, о, у] у словах. Тому в нашій мові перед ними з'являється приголосний звук. Таким чином, у чужомовних словах на початковий *е* маємо *є*: *Євангелія, Євген, Єрусалим* та ін. Однак, зауважує І.Огієнко, у словах, які ще не українізовані, залишається *е*, тому *еволуція, екзамен, епоха* тощо. Мовознавець переконали, що правильним є вживання *Європа, європейський*, а не *Европа, европейський*, і висловлює думку про українізування *е*.

Безпосередній стосунок до милозвучності української мови має також повноголосся. Деякі мовознавці схиляються до думки, що «повноголосся є по-

чатковим станом, а неповноголосся – пізнішим.... А це ж іще значить, що наша мова старша!» [6, с.99].

Зокрема, повноголосся -оло-, -оро-, зафіксоване в низці літописних джерел: «Володарев, Городець, Городище, Дорогочин, Дорогобуж, Полоний, Хоробор (населені пункти), Оболонь, Полонина, Пороги (урочища), Володар, Володимир, Воротислав, Всеволод, Дорожай... (імена)» [13, с.49].

Варто зазначити, що для реального підвищення рівня мовної підготовки аграріїв загалом, викладач має використовувати палітру видів, засобів та методів навчання, від занять за програмою, що має обов'язковий статус, до різноманітних позааудиторних заходів, які враховують наявні знання та індивідуальні здібності, а також впроваджувати у навчальний процес сучасні мультимедійні матеріали та інформаційні технології.

Отже, з усього випливає, що милозвучність є невіддільною рисою української мови і водночас свідченням її давності. «І коли не займає першого місця по евфонічності, то тільки через те, що в кількох словах, – не багатьох, але часто вживаних, – допускає негармонійне з'єднання шелестівок: бг, пхн, ткн – бгати, пхнути, ткнути і взагалі порушує фонетичну рівновагу в бік консонантизму трохи частіш, ніж мови італійська та іспанська» [7, с.28].

У поданому доробку зроблено спробу розв'язати порушену проблему лише частково. І. Огієнко стверджував, що «цілий народ мусить дбати, щоб його молодь правильно й своєчасно навчалася соборної літературної мови» [2, с.66]. Очевидно, що ця ідея має бути підтримана на державному рівні і в чинній Програмі має бути виділено більшу кількість годин на вивчення фонетичних та акцентуаційних норм літературної мови.

Пророблений аналіз допоможе у подальшій розробці теоретичних питань з евфонічності – однієї з природних тенденцій у закономірному розвитку та вдосконаленні фонетичного складу мови, яку потрібно вивчати, примножувати і зберігати від спотворення.

Список використаних джерел:

1. Іларіон митрополіт. Історія української літературної мови / митрополіт Іларіон. – Вінніпег, 1949. – С. 5.
2. Огієнко І. Наглядна таблиця милозвучності української мови: Для школи і самонавчання / І. Огієнко. – Жовква, 1923.
3. Огієнко Іван (митрополіт Іларіон). Рідна мова / І. Огієнко ; упоряд., авт. передмови та коментарів М.С. Тимошик. – К. : Наша культура і наука, 2010. – 436 с.
4. Півторак Г. Українці : звідки ми і наша мова / Г. Півторак. – К. : Наукова думка, 1993. – 186 с.
5. Практичні завдання з фонетики та фонології сучасної української літературної мови для студентів філологічного факультету / [авт.-укл. В. Пілецький]. – Львів : Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2001. – 78 с.
6. Різників О.С. Спадщина тисячоліть: українська мова. Чим вона багатша за інші? / О.С. Різників – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. – 192 с.
7. Самійленко В. Дбаймо про фонетичну красу мови / В. Самійленко // Урок української. – 2003. – №2. – С. 28.
8. Сербенська О.А. Актуальне інтерв'ю з мовознавцем: 140 запитань і відповідей / О.А. Сербенська, М.Й. Волощак. – К. : Вид. центр «Просвіта», 2001. – 204 с.
9. Сербенська О.А. Культура усного мовлення : практикум : [навч. посіб.] / О.А. Сербенська. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 216 с.

10. Тоцька Н. Засоби милозвучності української мови / Н. Тоцька // Урок Української. – 2003. – №10. – С. 29-32.
11. Чередниченко І.Г. Нариси з загальної стилістики сучасної української мови / І.Г. Чередниченко. – К., 1962. – 486 с.
12. Фаріон І.Д. Звуки – національні коди мови / І.Д. Фаріон // Мова і культура. – К. : Вид. дім Дмитра Бураго, 2002. – Вип. 5, т. 2, ч. 2 : Культурологічний компонент мови. – С. 80-190.
13. Яворська Г.М. Дескриптивна лінгвістика як дискурс: мова, культура, влада : [монографія] / Г.М. Яворська / Нац. акад. наук України. Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. – К., 2000. – 288 с.

The article raised the question of euphony (euphony) of Ukrainian literary language in the context of research Ivan Ohienko (Metropolitan Hilarion). It is emphasized that sonority is an integral feature of the Ukrainian language and yet is the evidence of its limitations. The authors attempted to prove that the question need to be studied with the students of agricultural higher educational establishments, for euphony is a natural tendency in regular development and improvement of phonetic language, which outstands with its originality compared to other functional and structural components of language.

Key words: autochthony, speech, language system, phonetics, sonority (euphony) melodiousness emphasis norms language.

Отримано: 06.09.2016 р.

УДК 821.161.2.09(092):070

Н. М. Тимошук

Вінницький національний аграрний університет

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ІСТОРИЧНОЇ ДРАМИ ІВАНА ОГІЄНКА «РОЗП'ЯТИЙ МАЗЕПА»

У статті здійснено спробу літературознавчої інтерпретації історичної драми Івана Огієнка «Розп'ятий Мазепа», яка прислужилася розширенню інтелектуальних обріїв, європеїзації рідної літератури через поглиблення психологізму, розбудувала гуманістичний пафос письменства: відстояла духовні цінності, заперечила бездуховність, піднесла високі зразки мужества, стійкості головних героїв за трагічних обставин буття. Процес мистецького засвоєння та художнього переосмислення історичної постаті Івана Мазепи детермінований плином часу, його ідеологічними й художніми стереотипами і домінантами. Історична драма Івана Огієнка – вагомий внесок у розвій української літератури.

Ключові слова: Мазепа, історична драма, художнє моделювання, проблематика, історизм, ретроспекція.

Постановка наукової проблеми та її значення. Аналіз дослідження з цієї проблеми. Художній образ ясновельможного гетьмана Івана Мазепи був «олітературений» десятками авторів, його зображували Ф. Вольтер («Історія Карла XII»), В. Гюго (поема «Мазепа»), Дж. Байрон (поема «Мазепа»), М. де Вогюе («Мазепа в легенді та історії»), А. Мей (драма «Степовий Король»), Р. Готтшаль (драма «Мазепа»), А. Мютцельбург (повість «Мазепа»), Ю. Словацький (трагедія «Мазепа»), К. Рилєєв (поєми «Войнаровський» і «Мазепа»), О. Пушкін (поема «Полтава»), Ф. Булгарін (роман «Мазепа»), О. Мордовцев (роман «Цар і гетьман»), Ф. Уманець (монографія «Гетьман